



# MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Aralık/December 2024, 7(2), 145-165

Geliş: 21.10.2024 | Kabul: 12.12.2024 | Yayın: 31.12.2024

DOI: 10.47951/mediad.1570951

## PK Filminde Din, Dindarlık ve Tanrı Tahayyülü

Hüseyin Cihat ŞAHİN\*

### Öz

PK filmi üzerinden din psikolojisi perspektifiyle din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü temalarının analiz edildiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Filmde Hindistan'ın çok dinli yapısının betimlenebilmesi için Hinduizm, Budizm, Sihizm, Caynizm, Hristiyanlık ve İslam dinlerine yer verilmektedir. Fakat filmin konusu ağırlıklı olarak Hinduizm, Hristiyanlık ve İslam dini örnekleriyle işlenmiştir. PK filminin genel üslubunda hiciv tarzı görülmektedir. Bununla birlikte filmde kullanılan "Bizi yaratan Tanrı'ya inanın. O'na güvenin. Kendi yarattığınız sahte Tanrıları ise yok edin." repliğiyle filmin dini inanç konusunda doğrudan mesaj verdiği de görülmüştür. PK filminde yer alan eleştiri konuları dini lider (günümüz toplumundaki temsilcileri) ve din adamları, inanç esasları, bazı dini yönelimli halk inanışları, inanç sömürüsü, misyonerlik, din ve terör ilişkisi ve dış güdümlü dindarlık şeklinde kategorize edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda filmde herhangi bir dine yönelik tebliğ ya da misyonerlik faaliyeti görülmemiştir. Ele alınan her bir dinin Tanrı tahayyülünün kendi düşünceleri etrafında objektif olmaya çalışılarak yansıtıldığı söylenebilir. PK karakterinin düşüncelerinin ve Tanrı tahayyülünün şekillenmesinde insanın gelişim ve dini gelişim evrelerine benzer bir sürecin izlendiği de söylenebilir.

**Anahtar Kelimeler:** Din Psikolojisi, Din, Dindarlık, Tanrı Tahayyülü, PK Filmi

## Religion, Religiosity and the Imagination of God in the Movie PK

### Abstract

This study analyzes the themes of religion, religiosity and God-image from the perspective of psychology of religion in the bollywood movie PK. Qualitative research methods like document review and content analysis techniques were used in the study. In order to describe the pluralistic religious structure of India, the movie includes references to Hinduism, Buddhism, Sikhism, Jainism, Christianity and Islam. However, the plot of the movie mainly draws from examples of Hinduism, Christianity and Islam. The genre of the movie PK is satirical. However, it is observed that the movie gives a direct message about religious beliefs with the idea that, "Believe in God who created us. Trust in Him and destroy the false Gods you have created." The criticism in the movie PK is directed towards religious leaders and clergymen, certain rituals of faith, some religiously oriented folk beliefs, exploitation of faith, missionary work, the relationship between religion and terrorism, and extrinsic religiosity. As per the research analysis, no preaching or missionary activity towards any religion is promoted in the movie. It can be concluded that each religion's God-image in the movie has been attempted to be portrayed objectively according to its own teachings. It is also observed that a process similar to the stages of human development and religious development is followed in the formation of the PK character's thoughts and God-image.

**Keywords:** Psychology of Religion, Religion, Religiosity, God-Image, PK Movie

**ATIF:** Şahin, H. C. (2024). PK filminde din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 7(2), s. 145-165.

\* Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, e-mail: cihat.sahin@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2681-0584, Rize, Türkiye

## Giriş

Sinema, diğer iletişim araçlarına göre daha kısa sürede çok daha büyük kitlelere mesajını iletebilen; gelişen teknoloji ve platformlarla istenen her an ulaşılabilen; birbirinden oldukça farklı ve özgün düşüncelerin paylaşılabilirdiği, dikkate alınması ve akademik anlamda da önem verilmesi gereken bir sektördür. Günümüzde sinemanın pek çok film ve sahnesiyle insanın dini duygu, düşünce ve davranışlarını yansıtan, tartışan ve etkileyen bir sanat olarak karşımıza çıktığı ifade edilebilir. Din psikolojisi bilim dalı ise dini olguları psikolojik bakış açısıyla incelemekte, ruhsal yaşayış ve davranışlar içerisinde dini nitelik taşıyan her şeyi konu olarak ele almaktadır (Karaca, 2020, s. 29). Bu bağlamda din psikolojisi çalışmalarının sinema ve film analizlerine daha fazla yer vermesi gerektiği düşünülmektedir. İlgili düşünceden yola çıkılarak Bollywood sinemasının bir ürünü olan PK filmi bu çalışmada din psikolojisi perspektifiyle ele alınmıştır.

Araştırmanın temel problemi "PK filmi örneğinde din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü kavramları beyaz perdeye nasıl yansıtılmıştır?" sorusu ile belirlenmiştir. Çalışmanın alt problemleri "PK filminde din kavramı nasıl ele alınmıştır?", "PK filminde dindarlık hangi açılardan ele alınmıştır?" ve "Tanrı imajı işlenirken PK filminde nasıl bir süreç izlenmiştir?" şeklinde sıralanmaktadır. Din psikolojisinin temel konularından olan din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü kavramları bu çalışmada tema olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı PK filmi örneğinde din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü kavramlarının beyaz perdeye nasıl yansıtıldığını, filmin din ve dindarlığa yönelik eleştirilerini ve varsa tebliğ ya da misyonerlik yapılan sahnelerini tespit etmektir.

Geniş kitlelere vermek istediği mesajları kolay ve hızlı iletme imkânı bulunan sinema alanında, din psikolojisinin ilgilendiği konuların nasıl işlendiğine yönelik yapılan çalışmalardan biri olması bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Buna ek olarak modern toplumdaki dini algıya ve bireylerin kutsal ile ilişkisine dair bir perspektif sunması ile çalışmanın sinema ve din psikolojisi ilişkisine yönelik literatüre katkı sağlayacağı ve bu konuda yapılacak benzer çalışmalara referans oluşturabileceği umulmaktadır.

Çalışmada filmin içerik analizi Türkçe çevirisi incelenerek yapılmış; çevirinin doğru yapıldığı varsayılmıştır (Hirani, 2014b).

PK filminde ele alınan din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü kavramlarının analizinde doğrudan istifade edilen isimler S. Freud, W. James, E. Fromm ve J. Piaget' olmuştur. Fromm'un din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü konularındaki düşünceleri PK filminin arka planı ile paralellik göstermesi sebebiyle onun düşüncelerine din başlığı altında kısaca yer verilmiştir. Çalışmada incelenen filmler ise yalnızca PK filmi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma konusuna ilişkin yapılan çalışmalar PK filmi ile ilgili olanlar ve sinema-din psikolojisi ilişkisi bağlamındaki çalışmalar şeklinde iki açıdan ele alınmıştır. Din psikolojisi alanı dışında kalan sinema-din ilişkileri çalışmaları araştırmanın dışında bırakılmıştır. Sinema-din ilişkileri bağlamında Doç. Dr. Bilal Yorulmaz'ın pek çok çalışmasından (örn: 2016, 2018; 2020) istifade edilebilir. Yine bu bağlamda Ünal'ın (2015) ve Yıldırım'ın (2022) çalışmalarından da istifade edilebilir. PK filmi ile ilgili çalışmaları dini kodlar, semboller ve sinematik anlatı etrafında analiz yapanlar (Dural, 2018; Qadri, 2015; Umunç, 2022), kültürlerarası iletişim ve çok kültürlülük (multiculturalism) açısından ele alanlar

(Türkeri & Karslı, 2021; Ünalın, 2018) ve din felsefesinin bazı meseleleri ile klasik ve çağdaş problemlerin ilişkisi bağlamında ele alanlar (Ulukütük, 2015) şeklinde kategorize etmek mümkündür. Sinema-din psikolojisi ilişkisi bağlamında Mustafa Koç (2016) ve Yahya Aktu'nun (2016) çalışmalarına bu makalede yer verilmiştir. Her iki çalışmada da nitel araştırma yöntemleri ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Koç, değer-yoksun dindarlık tipolojisi üzerinden dinsel ve etik değer duyarlılığı olmayan din görevlisi imajının Türk sinemasındaki psiko-sosyal arka planı, belirlenen sinema örnekleri bağlamında semantik olarak analiz etmiştir. Koç (2016), sonuç olarak din karşıtı sinema aktörleri tarafından Türk sinemasındaki din görevlilerinin bilinçli olarak olumsuz kalıp yargılar ile yansıtıldığı; dinsel ve mesleki kimlik ile uyuşmayan bir din görevlisi imajının çizildiği saptamıştır. Aktu (2016) ise "Ömür Dediğin" isimli belgesel programının terapötik bir öge olarak din psikolojisinde kullanılan başa çıkma kavramlarıyla ilişkilendirerek açıklanmasını amaçlamış ve bu çalışmayla din psikolojisi alanında kullanılan kavramların öğretilmesi, pekiştirilmesi ve içselleştirilmesinde sinema eserlerinin faydalı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmada din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü kavramları çalışma temaları ile bağlantılı şekilde ele alınmıştır. Sonraki başlıklarda yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, filmde alınan sahne görüntüleriyle birlikte aktarılmıştır.

## Yöntem

Ulaşılmak istenen hedeflere bağlı olarak uygun araştırma desen ve yöntemlerinin seçilmesi araştırmanın gidişatını belirlemede önemlidir. Bağlam ve olguların derinlemesine anlaşılmasını sağlayacak detaylı betimlemelere yer verilmesi, davranışların nasıl ve neden gerçekleştiği sorularına cevap aranması sebebiyle bu çalışmada nitel araştırma deseni tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2021, s. 252-253).

Filmin arka planının daha net anlaşılabilmesi ve içerik analizinin daha isabetli yapılabilmesi için ilgili yayınlar (Büker & Topçu, 2019; Diken & Laustsen, 2019; Hockley, 2020; Kabadayı, 2020; Karadaş & Koca, 2020; Kaya, 2021; Monaco, 2021; Parsa, 2008; Sarmış, 2020; Sim, 2019; Yorulmaz, 2016; Yorulmaz vd., 2015) incelenmiştir.

Araştırma çerçevesinin daha net anlaşılması için onun farklı ölçütlere göre hangi sınıflandırmada olduğunu belirtmek önemlidir. Bu bağlamda çalışmayı temel aldığı felsefeye göre *nitel*, veri toplama tekniğine göre *belgesel (doküman)*, verilerin toplanma zamanına göre *anlık*, veri türüne göre *türetilmiş* ve araştırma düzeyine göre *betimsel* olarak sınıflandırmak mümkündür (Büyüköztürk vd., 2021, s. 12).

## Verilerin Toplanması

Doküman incelemesi, araştırmak istenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren film, video ve fotoğraf gibi görsel materyallerin analizini kapsamaktadır. PK filmi ele alan bu çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 189-190).

## Verilerin Analizi

Çalışmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, "desen, tema, varsayım ve anlamlar çıkarma çabası içinde, belirli miktarda materyalin dikkatli, ayrıntılı, sistematik bir biçimde incelenmesi ve yorumlanması" şeklinde tanımlanabilir (Berg & Lune, 2015, s. 344). Bu bağlamda

çalışmada konu ve amaca uygun kodlar belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda din psikolojisi literatürüyle ilişkili kodlar belirlenmiştir. Bunlar; saplantılı davranışlar, dindarlık, Tanrı tahayyülü, din değiştirme, Hristiyanlık, Hinduizm, Caynizm, Sihizm, İslam, dini fitrat, ibadet, terör, din, dinin fonksiyonu, dini duygu, gelişim, dini gelişim, güven, kıyafet tercihleri ve ibadethaneler şeklindedir. Kodların değerlendirilmesi neticesinde, çalışma planında din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü kavramları tema olarak tercih edilmiştir. Çalışmanın bulgu ve yorumları da ilgili temaların her biri için ayrı ayrı ele alınmış ve filmdeki kronolojik sıraya göre hazırlanmıştır.

### Din ve Dindarlık

Din kelimesinin kökeni hakkında etimolojik olarak farklı görüşler yer almaktadır. Türkçede din, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara, Tanrıya inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 1988, s. 378). Psikolojide ise din, insan davranışına yön, yaşama anlam veren kutsal veya doğaüstü bir (veya birden çok) güç ve yaratıcı kavramına dayanan inançlar, semboller ve törenler sistemi manasında kullanılmaktadır (Budak, 2000, s. 214).

Fromm'a (2019) göre önemli olan, insanın bir dine ya da Tanrıya inanmış olup olmaması değil; sevgiyle yaşayıp yaşamadığı ve gerçeği düşünüp düşünmediği meselesidir. O, çalışmasında, din terimindeki kavramsal belirsizlikten kurtulmak adına kendi din anlayışını ifade eder. Fromm'a göre din, Bir grup tarafından paylaşılan ve kişiye kendine bir yön bulmasını sağlayacak bir zemin ve bir tapınma nesnesi sunan düşünceler ve eylemler sistemidir. Fromm dini, yetkeci (otoriter) ve insancıl (hümanistik) olmak üzere ikiye ayırır. Yetkeci dinde insan, kendini aşan bir şeye teslim olur. Bu dinde en büyük erdem itaat; en büyük günah ise itaatsizliktir. Bu sistemde teslim olunan kutsal nasıl her şeye gücü yeten, her şeyi bilen bir yapıdaysa teslim olan insan da aynı derecede güçsüz ve önemsiz olarak tasarlanır. Yetkeci dinde insan, yalnızlık ve eksiklik duygusundan kurtulup korunaklı hissederken bunun bedeli olarak bağımsızlık ve kendiliğini yitirir. Fromm'a göre toplumdaki bir önder, halkın sevgisini kazanan bir politikacı, devlet, ırk gibi olgular da tapınma nesnesi hâline gelerek laik yetkeci dinleri oluşturabilir. Bu durumda yetkeci dinlerde olduğu gibi insanın değeri önemsizleşir. Yetkeci dinlerde insanların hayat ve mutlulukları, ölümden sonra hayat, onur, namus ya da insanlığın geleceği gibi idealler uğruna feda edilebilir. İnsanları denetim altında tutan bu tarz sembollere yönelik ileri sürülen amaçlarda her yol mübah olarak gösterilir (s. 20-43).

İnsancıl dinler insanı ve insanın kendini gerçekleştirmesini merkeze almaktadır. Bu tür dinlerde insan, kendini ve evreni anlamak için zihnini kullanmak ve geliştirmek zorundadır. Birey, yetkeci dinlerdeki boyun eğme tutumundan ziyade insancıl dinlerde 'sevme' yeteneğini geliştirmelidir. İnsancıl dinlerde amaç, kendini gerçekleştirmek ve güç elde etmektir. Bu dinlerde inanç, kişinin kendi duygu ve düşünceleri sonucunda elde ettiği deneyimlerdir. Yetkeci dinlerde genel ruh hâli suçluluk duygusu iken insancıl dinlerde hâkim olan duygu sevinçtir. İnsancıl dinlerde eğer varsa Tanrı, insanın kendi doğal yeteneklerinin ve ulaşabileceği ideal noktanın sembolüdür. Fromm (2019), erken dönem Budizm ve Taoizm'i, İsa, Sokrates ve Spinoza'nın öğretilerini, Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerindeki bazı eğilimleri (gizemcilik gibi) ve Fransız Devrimi anlayışını insancıl dinlere örnek olarak göstermektedir (s. 43-44).

Sonuç olarak çalışmada Fromm'un (2019) "bir grup tarafından paylaşılan ve kişiye kendine bir yön bulmasını sağlayacak bir zemin ve bir tapınma nesnesi sunan düşünceler ve eylemler sistemi" şeklindeki din tanımı operasyonel olarak kullanılmıştır (s. 31). Freud, James, Piaget ve Fromm'un

düşüncelerinin araştırma konusuna yönelik yansımaları 'Bulgular ve Yorum' başlığında örnekler aracılığıyla aktarılmıştır.

Dinin tanımlanmasında karşılaşılan güçlükler dindarlığın tanımında da karşımıza çıkmaktadır. Türkçe sözlükte dindar, *dini inancı güçlü, din kurallarına bağlı (kimse), mütedeyyin* şeklinde dindarlık ise *dindar olma durumu* olarak ifade edilmektedir (TDK, 1988, s. 379). Dindarlık kavramının da din gibi değişken bir yapıya sahip olması, araştırmacıların kültürü ve dindarlığı tarif ederken tercih ettikleri kriterler, ortak bir dindarlık tanımının yapılamamasının temel sebeplerini teşkil etmektedir. Din psikolojisinde dindar, *hayatını inancıyla bütünlüştürmeye çalışan birey* (Karaca, 2020, s. 69), dindarlık ise *bir dine inanmak, inanç ve pratik uygulamalara dönük bilgilere sahip olmak, bunları içselleştirerek kişiliğin bir parçası hâline getirerek tecrübe etmek, yaşam felsefesinin oluşmasında dini merkeze oturtmak ve tercihleri bu doğrultuda şekillendirerek oluşan oryantasyon süreci ve bir dine mensup olma, dinle ilgili olma ve onu belli bir düzeyde yaşama* şeklinde tarif edilmektedir (Apaydın, 2016, s. 68; Sevinç, 2020, s. 10).

Dindarlığın ne anlama geldiği, bireyin dindarlığının nasıl tespit edilebileceği ya da dinin, insan yaşamının hangi alanlarını ne seviyede etkilediğine yönelik tartışmalar, dindarlığın boyutları meselesini ortaya çıkarmıştır (Turan, 2017, s. 114). Dindarlığın da din gibi değişken bir yapıya sahip olması, araştırmacının kültürü ve dindarlığı tarif ederken tercih ettiği kriterler, kavramın tarifinde olduğu gibi boyutlandırılması meselesinde de çeşitliliğe yol açmaktadır. Dindarlığın boyutlandırılmasına yönelik din psikolojisi alanındaki ilk araştırmalarda çoğunlukla basit tanımlamaya (evet-hayır, hep-hiç gibi) dayalı kategorik yaklaşım kullanılmıştır. Araştırmacıların bu yaklaşımı kullanmadaki temel dayanağı, insanlara yönelik “Ya dindardırlar veya değildirler.” ya da “Allah’a inanıyorlar veya inanmıyorlar.” şeklindeki yargılarıdır (Karaca, 2020, s. 87). 1960 yılı sonrasında basit tanımlamaya dayalı kategorik yaklaşımlar, gerçeklerin gizlenebilme ihtimali, farklı dinî yönelimler olsa bile aynı kategoriye koyma zorunluluğu olan durumlar, dinî hayatın iç yüzü hakkında yeterli bilgiyi yansıtmaması ve benzeri gerekçelerle (Karaca, 2020, s. 88) yerini dindarlığın çok boyutlu olarak ele alınmasına bırakmıştır. Günümüzdeki tartışmalar dindarlığın çok boyutlu olup olmamasından ziyade boyutlarının neler olduğu, nasıl ölçüleceği ya da geliştirilen ölçeklerin ne derece güvenilir ve geçerli olduğu konularında yapılmaktadır (Şahin, 2007, s. 20). Bu bağlamda günümüzde dindarlık düzeyini belirlemeye çalışan ölçekler çok boyutlu bir yönelim aracılığıyla Glock ve Stark, Faulkner ve Dejong, King ve Hunt gibi Batılı araştırmacıların etkisi altında yapılmakta; Guttman ve Likert ölçeklerinden yararlanılarak hazırlanmaktadır (Günay, 2006, s. 44). Türkiye’de dindarlık ölçekleri ile ilgili yapılan tez çalışmalarında tercüme ölçeklerden özgün ölçeklere doğru bir geçiş söz konusudur. Ülkemizde Uysal’ın (%30), Allport ve Ross’un (%21), Karaca’nın (%14) ve Kula’nın ölçeği en çok kullanılan dindarlık ölçekleri arasındadır (Baynal, 2020, s. 278). Bunun yanı sıra dindarlığın boyutlandırılması ile ilgili pek çok teklif karşımıza çıksa da araştırma konusuna daha uygun olması sebebiyle çalışmada yalnızca Glock ve Stark tarafından teklif edilen beşli yaklaşım ve Allport’un iki boyutlu dindarlık yaklaşımı kullanılmıştır (Allport & Ross, 1967; Stark & Glock, 1974).

## Tanrı Tahayyülü

Gerek sosyal bilimlere gerekse din bilimleri literatüründe Tanrı ile ilgili hangi kavram ve terimlerin tercih edileceği meselesi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrı ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan ifadelerin temelde *Tanrı kavramı* (the concept of God) ve *Tanrı tasavvuru* (the God’s image) etrafında şekillendiği söylenebilir. Teolojik yaklaşımda daha çok *Tanrı*



*kavramı* tercih edilirken psikolojik yaklaşımın *Tanrı tasavvuru* kelimelerini tercih ettiği söylenebilir. Tanrı kavramı ile daha çok *varlığı ya da yokluğu metafiziksel çıkarımlarla tartışılan*; Tanrı kelimesinin entelektüel ve zihinsel sözlük tanımı kastedilmektedir (Hayta, 2019, s. 52-54). Tanrı kavramı, çoğunlukla ikincil düşünce süreçlerinde üretilen, günlük yaşantımıza etkisi olmayan, teolojik veya bilişsel Tanrı anlayışına vurgu yapmaktadır (Mehmedoğlu, 2011, s. 29). Tanrı kavramı duygu içermemesi, salt bilgi düzeyinde olması, Tanrı hakkındaki inançların bilgisini, rasyonel ve genel bilgileri içermesi gibi sebeplerle Tanrı tasavvurundan ayrılmaktadır. Nitekim Tanrı tasavvuru, Tanrı'yla ilgili duygu yüklü zihinsel temsillerdir. Psikolojik ve duygusal düşünceleri, hatıraları, içsel tecrübeleri kapsar. Tanrı tasavvurları kişisel deneyimler ve duygu yüklü zihinsel simgeler ve temsillerden oluşur. Bu değerlendirmelerin değişmesinin Tanrı kavramındakilere göre daha zor ve yavaş olduğu söylenebilir (Hayta, 2019, s. 54).

Aralarındaki farklara rağmen bu çalışmada da olduğu gibi genellikle aynı anlamda kullanılan, daha çok *imge, tasavvur, imaj ve tahayyül* kelimeleri ile ifade edilen *Tanrı tasavvuru olgunlaşma düzeyine göre Tanrı hakkında bireyin iç dünyasında oluşan duygu, düşünce ve imgelerin dinamik örüntüsü* şeklinde ifade edilebilir (Hacıkeleşoğlu & Karaca, 2021). İnsanların din ile ilişkileri çerçevesinde kazandıkları bireysel tecrübeler, anlamlandırma süreçleri ve dini bilginin elde edilme safhaları gibi pek çok bireysel ve sosyal faktör, Tanrı tasavvurunun nasıl anlaşıldığı noktasında etkilidir. İlgili faktörler vasıtasıyla imge, tasavvur, imaj ve tahayyül arasında da ince farklar oluşabilmektedir. Örneğin İslam dini açısından Allah'a suret ya da biçim izafe etmek uygun bir yaklaşım olmadığı için inanç sahibi kişinin Allah ile ilgili bilişsel ve duygusal kurgularını ifade etmek amacıyla tahayyül kavramını kullanması daha uygun gözükmektedir. Tahayyül kelimesinin asla emin olunamayacak bir *zan* durumunu ifade etmesi ve kişinin de hem somut hem de soyut düzlemde Allah ile ilgili olarak zihninde tasarladığı şeylerden emin olma imkânı bulunmaması, çalışmada tahayyül kavramının tercih edilmesinin sebebidir (Karaca & Hacıkeleşoğlu, 2020).

### **Bulgular ve Yorum**

#### **PK Filminde Din**

Filmde konu edilen dinlerin her birine yönelik tanıtım ve eleştiri yapıldığı görülmekle birlikte hiçbir dinin pozitif yönleri öne çıkarılarak misyonerliği ya da tebliği yapılmamaktadır.

Şekil 1'deki örnek sahnede de görüldüğü gibi PK filminde konu edilen dinleri Hinduizm, Budizm, Sihizm, Caynizm, Hristiyanlık ve İslam şeklinde sıralamak mümkündür. Filmde belirtilen dinlere Hindistan'ın dini durumunu yansıtması amacıyla yer verildiği söylenebilir.



**Şekil 1.** Farklı Dinlerin Ele Alındığı Bir Sahne

PK filminde öne çıkan dinlerin Hinduizm, Hristiyanlık ve İslam dini olduğu söylenebilir. Bu düşüncenin oluşmasında, söz konusu dinlere filmde sistematik olarak farklı açılardan yer verilmesi etkili olmuştur. Örneğin Hinduizm (Hirani, 2014a, s. 17:35, 55:25, 1:04:16), sonra Hristiyanlık (Hirani, 2014a, s. 20:00, 58:00, 59:39, 1:04:43) daha sonra da İslam (Hirani, 2014a, s. 60:00, 1:00:32, 1:04:34, 1:06:20, 1,23:58, 2:10:36,) izleyiciye tanıtılmıştır. Buna ek olarak her bir dinin kapsamındaki belirli konular eleştirilmiştir. Şekil 2’de olduğu gibi dinlerin tanıtımında genellikle ideolojilerinden ziyade o dine ait görsel ve işitsel motiflere ağırlık verilmiştir. Hinduizm’in tanıtımında öne çıkan unsurlar; Tanrı heykelleri, Tanrı resimleri, Ganj nehri ve vimona gibi kutsal mekânlar ve törenlerdir (Hirani, 2014a, s. 17:35, 26:50, 55:25, 1:04:16, 45:45).



**Şekil 2.** Hinduizm Dininde Tanrı Ganesha’nın Heykelinin Gösterildiği Sahne

Hristiyanlığa vurgu yapılırken çan sesleri, haç kolyesi, kilise ve törenler kullanılmıştır (Hirani, 2014a, s. 19:58, 1:07:28, 59:39, 1:04:42). Bunun bir örneğini Şekil 3’te görmek mümkündür.



**Şekil 3.** PK Filmi Kilise Sahnesi

Müslümanların tanıtımında ise cami, ezan sesi, namaz ibadeti, kıyafetler ile hilal ve yıldız sembolü tercih edilen başlıca öğeler arasındadır (Hirani, 2014a, s. 1:01:12, 1:23:58, 1:06:20, 1:45:16). Müslümanların günlük yaşantısının yansıtılmasına yönelik bir örneği Şekil 4'te görmek mümkündür.

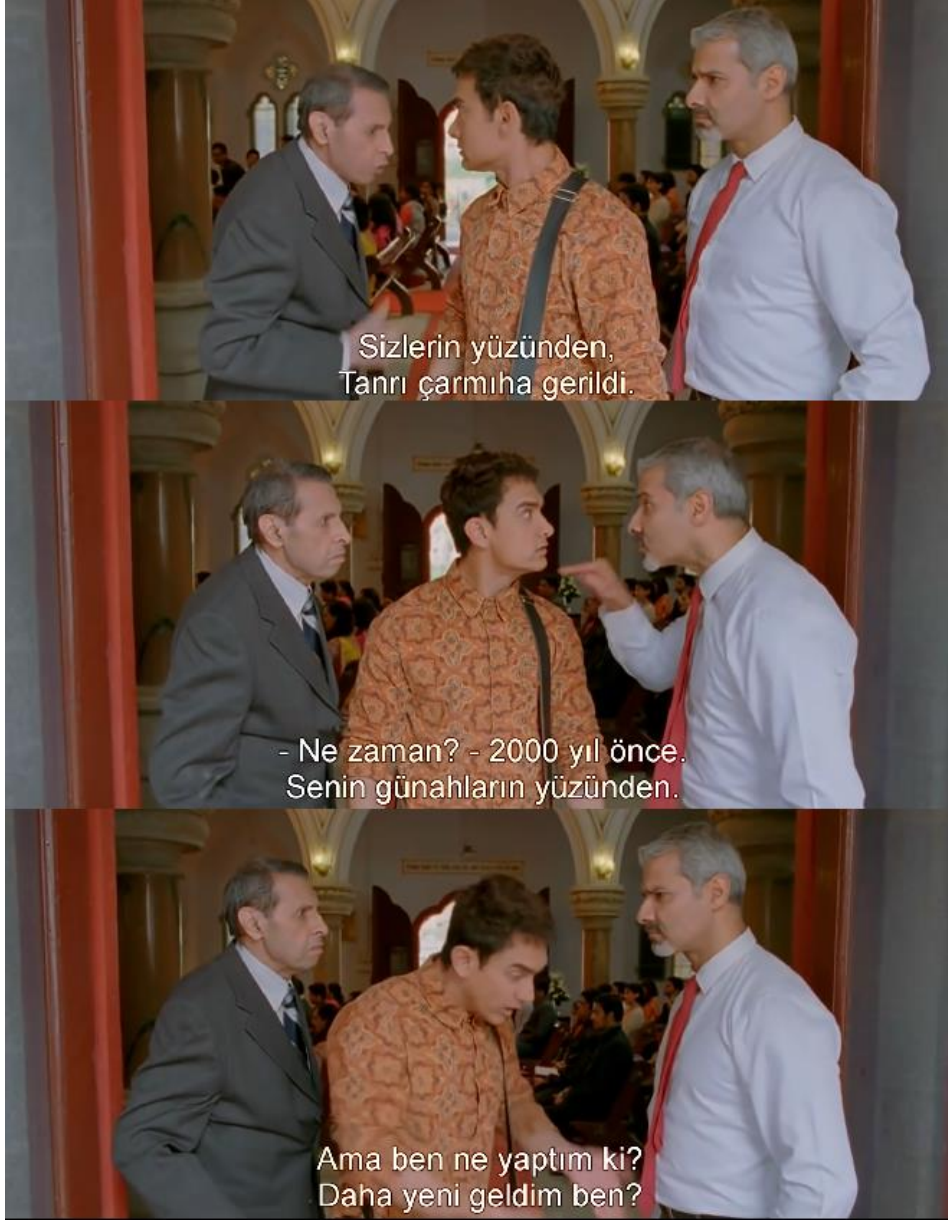


**Şekil 4.** PK Filminde Yansıtılan Müslüman Mahallesinden Bir Sahne

PK filminde yapılan din temasındaki eleştirileri de belirli kategorilerde toplamak mümkündür. Bunlar dini lider (günümüz toplumundaki temsilcileri) ve din adamlarına, inanç esaslarına, dini eğilimin biyolojik kaynaklı olması hakkındaki düşüncelere, ibadet niyetiyle icra edilen halk inanışlarının davranışsal boyutuna, inanç sömürüsüne, misyonerliğe, din-terör ilişkisine ve dış güdümlü dindarlığa eleştiriler şeklinde sıralanabilir (Hirani, 2014a, s. 17:17-2:01:53). Bunlara ek olarak Fromm'un (2019) düşüncelerinde karşılaşılan yetkeci din ile laik yetkeci dinin de eleştirilerine değinildiği söylenebilir (s. 41-43).

PK filminde dini lider ve din adamlarına yönelik eleştirilerin sebebi olarak temelde insanların çıkar amacıyla yanlış yönlendirilmesi gösterilmektedir. Nitekim bu duruma farklı dinlerden örnekler verilmiştir (Hirani, 2014a, s. 1:31:43, 1:43:57, 1:44:52, 1:45:14). Yapılan inceleme sonucunda doğrudan inanç esaslarına yönelik eleştirinin yalnızca Hristiyanlık dininde yapıldığı söylenebilir. Şekil 5'te söz konusu eleştirinin nasıl yapıldığı filmdeki sahne ile gösterilmiştir.





Şekil 5. PK Filminde Hristiyanlık Dini İnanç Esaslarına Eleştiri

Dini eğilimlerin biyolojik kaynaklı olduğuna dair düşünceler (Karaca, 2020, 75-77) görsel bir işaret ekseninde ele alınmış ve bir doğumhanenin bakım ünitesi sahnesinde gerçekleştirilmiştir (Hirani, 2014a, s. 1:03:20-1:03:52). Bu sahnede PK, dikkatlice yeni doğan bir bebeği inceler. İçeri bir doktor girip ne yaptığını sorduğunda *din işaretlerini* ve *Tanrının etiketini* aradığını söyler. İşaret veya etiketleri araması, bebeğin hangi dine ait olduğunu saptamak; dolayısıyla buradan da kendisi için doğru olan dini tespit etmek istemesi sebebiyledir. Bununla birlikte aynı sahne için, inanç geni ya da Tanrı geni gibi vasıtalarla dinin dünya genelinde yaygın olmasına yönelik düşüncelerin de sorgulandığı söylenebilir.

PK filminde ibadet niyetiyle icra edilen halk inanışlarının dini davranışa yansıyan kısımları ya da din için yapılan aşırılıklar konusu da eleştirilmiştir. Bunlara örnek olarak Şekil 6'daki gibi Tanrı heykellerinin sütle yıkanması, tapınağa yuvarlanılarak ya da diz üstüne gidilmesi ve ağaca ip bağlanması verilebilir (Hirani, 2014a, s. 1:05:34, 1:07:32, 1:07:53). Bunlara ek olarak filmde Hz.

Hüseyin'in şehit edilmesinin anıldığı *Kerbela Matemi* etkinliklerinde Şiilerin yumruk, zincir ve bıçak kullanarak kendi vücutlarını harap etmesine yönelik bir sahne de bulunmaktadır (Hirani, 2014a, s. 1:06:45).



**Şekil 6.** PK Filminde Tanrı Heykelinin Süt ile Yıkanması Sahnesi

İnsanların dini hassasiyetlerinden faydalanıp onlar üzerinden maddi ve manevi kazanç elde eden ve inanç sömürsü yapan insanlar da PK filminde eleştirilmiştir (Hirani, 2014a, s. 53:50, 1:32:00, 1:45:31). Allport'un dış güdümlü dindarlıkta tarif ettiği insan tipi PK filmindeki ilgili sahneler ile oldukça yerinde yansıtılmaktadır. Filmde dikkat çekilen ve dış güdümlü dindarlıkla ilişkilendirilebilecek bir başka nokta ise din-terör ilişkisidir. Şekil 7'de de görülebileceği üzere filmde Müslümanlarla bağdaştırılarak bir terör eylemi sahnesi kullanılmıştır. Filmde bu eylemin dini korumak amacıyla gerçekleştirildiği vurgulanmıştır (Hirani, 2014a, s. 2:01:53-2:03:55). Naimi (2018) çalışmasında bu tarz terör saldırılarını "sağ motifli" olarak nitelendirmiş; dini temellerin kullanılarak eylemlerin yaptırıldığını; dini kendi çıkarları doğrultusunda anlamlandırarak zulme kılıf uydurduklarını, teröre dini mesnet göstererek eylemlerine meşruiyet kazandırmaya çalıştıklarını ve dini istismar ettiklerini ifade etmiştir. (Naimi, 2018, s. 60-62).



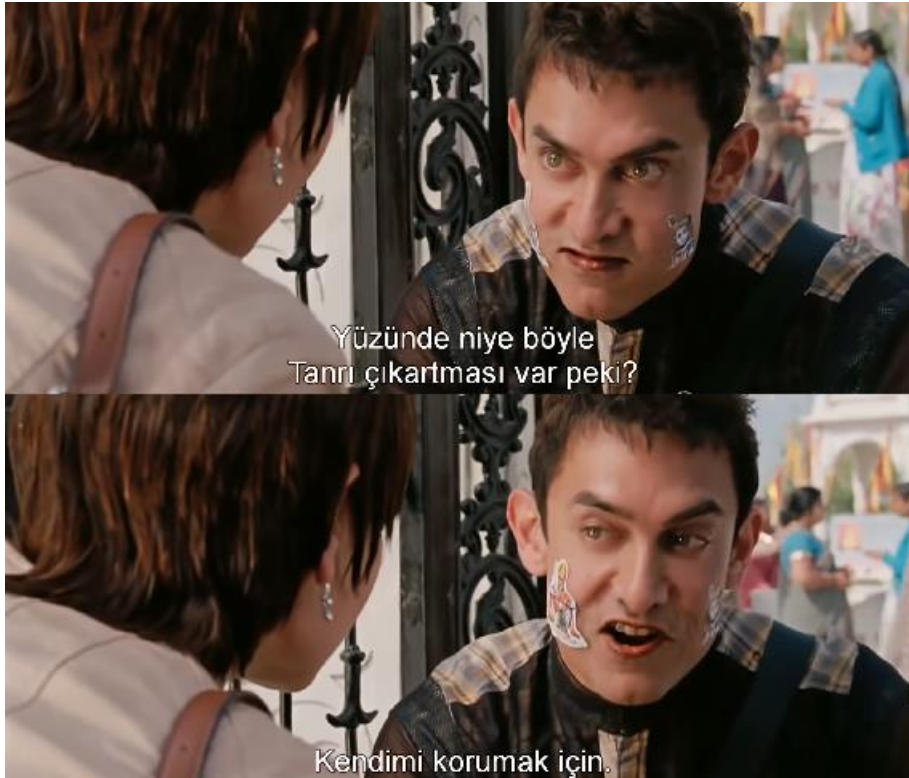
**Şekil 7.** PK Filminde Sahnelenen Terör Saldırısı

PK filmi, diğer eleştirilerle bağlantılı olarak aslında temelde kurumsal din adına yapılan eylemleri eleştirmektedir. Nitekim filmin ortalarında dinlerin kurumsal yönüne tepki ve bunları terk edişin sembolize edildiği bir sahne de bulunmaktadır (Hirani, 2014a, s. 1:17:06). Yine bu bağlamda ana karakter vasıtasıyla inançlarla ilgili düşüncelere de yer verilmektedir (Hirani, 2014a, s. 2:06:48-2:09:04); "Bizi yaratan Tanrı'ya inanın. O'na güvenin. Kendi yarattığınız sahte Tanrıları ise yok edin".

Çalışmada din teması içerisindeki son konu dinin fonksiyonu üzerinedir. Filmin son sahnelerinde Freud'un *Bir Yanılsamanın Geleceği* kitabındaki düşünceleri (2019, s. 59) ile benzer biçimde, dinin eleştirisinin yanında bazı fonksiyonlarının da kabulüne yer verilmektedir. İlgili sahnede dinin umut aşılama ve anlam verme fonksiyonlarına vurgu yapıldığı söylenebilir (Hirani, 2014a, s. 2:05:57).

### PK Filminde Dindarlık

Dindarlık teması ile ilgili filmde dikkat çekilen birinci nokta Allport'un dini yönelim biçimini belirlemek için teklif ettiği iç güdümlü-dış güdümlü dini yönelim konusudur. Kısaca bireyin, dini kendi menfaati için bir fayda vasıtası olarak kullanması anlamındaki dış güdümlü dini yönelim (2014, s. 13), filmin pek çok sahnesinde vurgulanmıştır (Hirani, 2014a, s. 28:25, 55:25, 1:03:00). Dış güdümlü dini yönelime Şekil 8 örnek olarak gösterilebilir. Yukarıda belirtilen pek çok sahnesiyle PK filminde, kurumsal din adına yapılanlar kadar bireylerin dindarlık adına yaptıklarını sorgulamaları gerektiğine de vurgu yapıldığı söylenebilir.



**Şekil 8.** PK Karakterinin, Yüzüne Vurulmaması için Tanrı Hanuman ve Krişna'nın Resimlerini Kullanması

PK filminin, işlediği konunun hassasiyeti sebebiyle tasvirlerinde çok dikkatli ve seçici davrandığı görülmektedir. Örneğin dindarlığı konu edindiği sahnelerde yalnızca Şekil 9'da gösterilen geleneksel bakış açısıyla ibadetlerin yansıtılması ile yetinilmemiş, dindarlığın pek çok boyutuna da vurgu yapılmıştır. İnanç boyutuna 2:08:48'den, bilgiye 52:30'dan, ibadete 1:04:18'den, duyguya 1:08:44'ten ve etkiye 45:45'ten başlayan sahneler örnek olarak verilebilir (Hirani, 2014a).





**Şekil 9.** PK Filminde İbadet Boyutu ile İlgili Örnek Sahneler

Hinduizm üzerinden örneklendirilen, insanların din adına yaptıkları bazı dini davranış ve halk inanışları çalışmanın dindarlık temasında belirlenen son konusunu oluşturmaktadır. PK filminde özellikle din adına yapılan bazı davranışların doğrudan eleştirildiği görülmektedir (Hirani, 2014a, s. 1:26:56-1:27:40). Eleştirilen dini davranışlara Tanrıların süt ile yıkanması, tapınaklara yuvarlanılarak ya da dizlerin üzerinde gidilmesi, türbelere kutsallık atfedilmesi ve ağaçlara ip bağlanması örnek olarak verilebilir (Hirani, 2014a, s. 1:07:55, 1:05:34, 1:07:32). Filmde de konu olan İslam'ın yanlış anlaşılmasına mahal verdiği için Kerbelâ Matemleri kapsamındaki Şiilerce yapılan yumruk, zincir ve bıçak kullanarak kendi vücutlarını harap etmeye yönelik uygulamalar da bunlara dâhil edilebilir (Hirani, 2014a, s. 1:06:45).

### PK Filminde Tanrı Tahayyülü

Filmde farklı dinlerin müntesiplerine ait Tanrı tahayyüllerinin olabildiğince objektif bir şekilde izleyiciye sunulmaya çalışıldığı söylenebilir. PK karakterinin bakış açısından Tanrı ile ilgili ilk düşünce onun, insanlarla birlikte yaşamasıdır. Tanrının insanlarla iletişim kuracak milyonlarca evi vardır. Filmin ilgili sahnesinde tapınak, kilise ve cami gibi kutsal kabul edilen mekânlar ev olarak tanımlanmaktadır (Hirani, 2014a, s. 52:15). Objektif bakıldığında filmde verilen mesajlardan birinin “Dinleri birbirine üstün kılmaya çalışmıyoruz.” şeklinde olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Örneğin filmde PK’in, Tanrı’ya ulaşma çabası içerisinde ümitsiz bir haldeyken:

*“Lütfen... Ellerimi kavuşturup mu yoksa dizlerimin üstünde mi ya da alnım secdede mi konuşayım sana? Çanla mı uyandırırım seni? Yoksa hoparlör ile mi? Gita’yı mı Kur’an’ı mı İncil’i mi okuyayım? Her müdürün başka söylüyor. Kimi ille de pazartesi oruç tutulur kimi Salı diyor. Kimi güneş doğduktan sonra kimi*

*battıktan sonra yemek yenmez diyor. Kimi ineğe tap diyor kimi onu kurban et. Kimi yalın ayak tapınağa yolluyor kimi ayakkabıyla kiliseye. Hangisinin doğru olduğu hakkında hiçbir fikrim yok. Artık dayanamıyorum...”*

ifadelerini kullandığı bir sahneye yer verilmektedir (Hirani, 2014a, s. 1:08:44). Bu ve bunun gibi pek çok sahneden hareketle her dinin kendine özgü inanç, ibadet ve Tanrı tahayyülü etrafında ele alındığı görülmektedir.

Filmde insanın gelişim ve dini gelişim evrelerine benzer bir sürecin de izlendiği söylenebilir. Örneğin Piaget (2016), çocukların kendi dünyalarını algılama biçimlerinin çocukluk dönemi boyunca sistematik bir şekilde değiştiğini, bilişsel gelişimin çocuklar büyüdükçe bir dizi evrelerden geçerek ilerlediğini öne sürmüştür (s. 81-84). Bu evrelerle birlikte insandaki din ve Tanrı algısı da değişime uğramaktadır (Karaca, 2016, s. 28-29). Filmde PK de bebekler gibi bu dünyaya çıplak gelmiştir. PK karakterinin görüldüğü ilk sahnede dikkat edilirse tepkileri çevreyi tanımak üzerinedir. Bu davranış, Piaget'nin (2016) bilişsel gelişim teorisinde *duyuşsal-devimsel* evreye tekabül etmektedir (s. 27-30). PK bir süre sonra konuşmayı öğrenmiştir (Hirani, 2014a, s. 48:53). İşlem öncesi evrenin özellikleri filmin bu kısmında yansıtılmıştır. Aynı döneme yönelik başka bir dikkat çekici unsur ise PK'in dil öğrenene kadar bir yerlinin bakımına ve gözetimine ihtiyaç duyduğu sahnelerdir (Hirani, 2014a, s. 41:40-50:40). Piaget'ye (2016) göre çocuk, bu dönemde ailesine bağımlı bir haldedir. Algıladığı şeyin realiteye eşit olduğu bu dönemde algısal olarak bir boyuta odaklanan çocuk, iki ya da daha fazla boyut arasında düzen sağlama yetisinden yoksundur (s.81-84). Filmde bu durum *para esprisi* ile anlatılmaktadır. PK, bir şekilde üzerinde bir adamın olduğu (Mahatma Gandhi'nin resmi) kâğıt ile yiyecek alınabildiğini keşfeder. Daha sonra üzerinde o adamın resmi olan her şeyi biriktirir. İki ya da daha fazla boyut arasındaki ilişkiyi kuramadığı için Şekil 10'da da görüldüğü üzere resimleri de para gibi algılar (Hirani, 2014a, s. 37:40-38:56).



**Şekil 10.** PK Karakterinin Gandhi Posteriyle Havuç Satın Almak İstemesi

PK'in zihnindeki, çocuklardaki gibi somut düşünce evresine denk bir Tanrı tahayyülü filmin birkaç noktasında yansıtılmıştır (Hirani, 2014a, s. 52:14-55:15, 59:46, 1:11:00). Bu dönemde her inanç, ibadet ve Tanrı mutlak olarak haktır, sorgulanmaz. Piaget'ye (2016) göre, çocuklar bu evrede mantıksal kuralları ve sınıflandırmaları kullanabilmekte; ancak bunları sadece somut olay ve objelere uygulayabilmektedir (s.84-94). Bu evrenin filmde yansımalarını bulmak mümkündür. Örneğin PK, tapınaktan isteği kabul olmadığı için başını geri almak ister. Tanrı kavramının insanlar için kutsal olduğunu anladığından yanaklarına Tanrıların suretlerini yapıştırır. Tapınağın başı kutusundan para çaldığını zanneden görevliler PK'e vurmak istediğinde o, resimleri görevlilere gösterir ve onlar da PK'e vurmaktan vazgeçerler (Hirani, 2014a, s. 26:25-27:05).



PK karakteri, zamanın ilerlemesi ve yaşadıkları sonucunda *soyut işlemler dönemine* geçmiş ve Tanrı ile ilgili düşünceleri olduğu gibi kabul etmek yerine sorgulamaya başlamıştır. İnsanların karanlık, bencil ve ikiye bölünmüş olabildiklerini gördükçe PK'nin zihnindeki sorgulama aracılığıyla bir sonuca ulaşmıştır: Aslında dünyada iki Tanrı bulunmaktadır. Birincisi, insanların çıkarlarına hizmet edip onları bulunduğu kötü konuma razı olmaları için umutlandıran, sorgulatmayan, cahil bırakan, absürt istekleri ve paraya ihtiyacı olan *insanın yarattığı* Tanrıdır. Bu Tanrı, insanları korku ve ümit ile yönetmektedir. İnsanlara *wrong number* (yanlış numara) vermektedir. Bu Tanrının dininde üç kuruşa satın alınan bir mantra insanları kötülüklerden koruyabilir ya da onları çok zengin edebilir. Eşyaları altına çevirebilen dini bir lideri olsa bile insanlardan bağış toplayabilir. Kişi hastalandığında tavsiye olarak hastaneyi değil, Tibet'in binlerce basamaklı tapınağına seyahati önerebilir. İnsanları yanlış yönlendirebilir; "Müslümanlar ihanet eder." ve "Müslümanlar teröristtir." diyebilir. Hinduları hırsızlıkla suçlayabilir. "İş bulmak için inek beslemelisin." ya da "Hristiyan olmazsan lanetlenirsin." şeklinde tavsiye ve uyarılarda bulunabilir (Hirani, 2014a, s. 19:00, 56:00, 1:44:01, 1:04:31, 1:08:04, 2:08:10,).

İkinci Tanrı tahayyülünde yaratılmış olan insandır. Yaratıcı olan Tanrı, kulunun isteğini yerine getirmek için absürt şartlara ihtiyaç duymaz. İnsanlar tarafından korunmaya muhtaç değildir. Maddi gereksinimlere sahip değildir. Tüm evren hâlihazırda O'nun tarafından yaratılmıştır (Hirani, 2014a, s. 1:27:25, 2:08:10). Bunlarla birlikte PK'nin ifadelerindeki iki Tanrıyı farklı şekilde yorumlamak da mümkündür. Burada kastedilenin aslında tek bir yaratıcı Tanrı olduğu; insanın düşünceleri sonucunda *kurgulanan* Tanrının ise aslından ayrı tutularak *insanın yarattığı ikinci Tanrı* şeklinde ifade edildiği söylenebilir.

### Sonuç ve Öneriler

PK filmi üzerinde yapılan içerik analizleri sonucunda filmde herhangi bir tebliğ/misyonerlik faaliyetine rastlanılmamıştır. Hindistan'ın çok dinli yapısının betimlenebilmesi için Hinduizm, Budizm, Sihizm, Caynizm, Hristiyanlık ve İslam dinlerine filmde yer verildiği görülmüştür. Dünya üzerinde yaygın dinlerin neredeyse tamamına yer vermesi açısından filmin Hindistan üzerinden kurgulanması son derece anlaşılabilir bir durum olsa da Yahudiliğin dışarda bırakılmasının bilinçli bir tercih olup olmadığı belirlenememiştir. Hindistan'daki nüfus oranları göz önüne alındığında Hinduizm, Hristiyanlık ve İslam dininin filmde ön plana çıkarılması ise normal bir durum olarak değerlendirilebilir.

PK filmindeki eleştiri kategorilerini dini lider (günümüz toplumundaki temsilcileri) ve din adamları, inanç esasları, ibadet adı altında icra edilen halk inanışları, inanç sömürüsü, misyonerlik, din-terör ilişkisi, yetkeci din ve dış güdümlü dindarlık oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda doğrudan inanç esaslarına yönelik eleştirinin yalnızca Hristiyanlık dinine yönelik hiciv tarzıyla yapıldığı söylenebilir.

Filmde dinin daha çok umut ve anlam verme fonksiyonunun ön plana çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Bireyin dini kendi menfaatleri için fayda vasıtası olarak kullanması anlamındaki Allport'un dış güdümlü dini yönelim sınıflamasına filmin pek çok sahnesinde yer verildiği ve eleştirildiği görülmüştür. Bu bağlamda PK filminin, kurumsal din adına yapılanlar kadar bireysel dindarlık adına yapılanların da düşünülmesini amaçladığı söylenebilir.

PK filminde her bir dinin Tanrı tahayyülünün kendi düşünceleri etrafında objektif olmaya çalışılarak ele alındığı ve sahnelendiği söylenebilir. PK karakterinin düşüncelerinin ve Tanrı tahayyülünün şekillenmesinde de insanın gelişim ve dini gelişim evrelerine benzer bir sürecin izlendiği görülmektedir.

Ana karakter olan PK'in bireysel dini gelişim yolculuğunun sorgulama aşamasına ulaştığı ve insanların yarattığı Tanrı'dan ziyade evreni yaratan Tanrı'ya doğru yöneldiği söylenebilir. Buna paralel olarak PK karakterinin zihninde Tanrı tahayyülünün de son şeklini aldığı ifade edilebilir. Ona göre dünyada iki tanrı bulunmaktadır. Birincisi, insanların çıkarlarına hizmet edip onları bulunduğu kötü konuma razı olmaları için umutlandıran, absürt istekleri olan, sorgulatmayan, cahil bırakan, korkutan, tehdit eden ve paraya ihtiyacı olan insanın kurguladığı Tanrı'dır. İkinci Tanrı ise yaratıcı konumundadır. Yaratıcı olan Tanrı, kulunun isteğini yerine getirmek için absürt şartlara ihtiyaç duymaz. İnsanlar tarafından korunmaya muhtaç değildir. Maddi gereksinimlere sahip değildir. Tüm evren hâlihazırda O'nun tarafından yaratılmıştır.

PK filmi bağlamında din, dindarlık ve Tanrı tahayyülü konularını ele alan bu çalışma, gelecekte yapılacak araştırmalar için yeni sorular ve tartışma alanları ortaya koymaktadır. Yapılacak araştırmalar için birkaç öneri burada ifade edilebilir. Öncelikle bu çalışma yönetmenin hayatı ile daha önceki filmleri dikkate alınmadan gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalarda bu değişkenler de araştırmaya dahil edilebilir. Buna ek olarak bu araştırmada belirlenen kod ve temaların sahne süreleri hesaplanıp fikir vermesi açısından en azından nominal düzeyde istatistikleri çıkarılabilir.

## Kaynakça

- Aktu, Y. (2016). Pastoral psikoloji açısından “ömür dediğin” programının incelenmesi. İçinde *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt- II)*. Dem Yayınları.
- Allport, G. W. (2014). *Birey ve dini* (B. Sambur, Çev.). Elis Yayınları.
- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443. <https://doi.org/10.1037/h0021212>
- Apaydın, H. (2016). *Din psikolojisi terimler sözlüğü*. Bilimkent Yayınları.
- Baynal, F. (2020). Türkiye’de dindarlık üzerine kullanılan ölçeklere yönelik sorunlar ve öneriler. İçinde *Din Psikolojisi Güncel Durum Analizi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (H. Aydın, Çev.). Eğitim Yayınevi.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Büker, S., & Topçu, Y. G. (2019). *Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri*. İthaki Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (30. bs). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Diken, B., & Laustsen, C. B. (2019). *Filmlerle sosyoloji* (S. Ertekin, Çev.; 5. bs). Metis Yayınları.

- Dural, M. (2018). *Aamir Khan filmlerinde dini öğeler* [Yüksek Lisans]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Freud, S. (2019). *Bir yanılısamanın geleceği* (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.
- Fromm, E. (2019). *Psikanaliz ve din* (E. Erten, Çev.). Say Yayınları.
- Günay, Ü. (2006). Dindarlığın sosyolojisi. İçinde *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Karahan Kitabevi.
- Hacikeleşoğlu, H., & Karaca, F. (2021). Ebeveyn tutumlarının Tanrı tasavvuru ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53, 195-236. <https://doi.org/10.21054/deuifd.895310>
- Hayta, A. (2019). *Bağlanma kuramı ile Allah tasavvuru*. İz Yayıncılık.
- Hirani, R. (Direktör). (2014a). PK [Dram, Komedi, Fantastik]. <https://www.imdb.com/title/tt2338151/>
- Hirani, R. (Direktör). (2014b). *PK Filmi Türkçe altyazılı* [Video recording].
- Hockley, L. (2020). *Film çözümlemesinde Jungcu yaklaşım* (S. Gündeş, Çev.; 2. bs). Es Yayınları.
- Kabadayı, L. (2020). *Film eleştirisi kuramsal çerçeve ve sinemamızdan örnek çözümler* (4. bs). Ayrıntı Yayınları.
- Karaca, F. (2016). *Dini gelişim psikolojisi*. Eser Ofset.
- Karaca, F. (2020). *Din psikolojisi* (4. bs). Eser Ofset.
- Karaca, F., & Hacikeleşoğlu, H. (2020). Allah tahayyülleri ölçeği. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 54, 67-83. <https://doi.org/10.29288/ilted.771686>
- Karadaş, N., & Koca, S. (Ed.). (2020). *Platon'un mağarasından sinema perdesine sosyolojik film okumaları*. Literatürk Academia.
- Kaya, F. Ş. (2021). *Sosyal psikolojide film analizleri* (3. bs). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Koç, M. (2016). Değerler psikolojisi perspektifinden Türk sinemasında din görevlisi imajı: 'Değer-yoksun dindarlık' tipolojisi bağlamında semantik analizler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 191-249. <https://doi.org/10.21054/deuifd.284622>
- Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı tasavvur etmek*. Çamlıca Yayınları.
- Monaco, J. (2021). *Bir film nasıl okunur?* (T. Göbekçin, Çev.). Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Naimi, M. N. (2018). *Din ve terör (Din ve terör ilişkisinin din psikolojisi açısından değerlendirilmesi-Taliban örneği)* [Doktora]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Parsa, S. (2008). *Film çözümleri*. Multilingual.
- Piaget, J. (2016). *Çocuk psikolojisi* (O. Türkay, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Qadri, M. (2015). *Films and religion: An analysis of Aamir Khan's PK*. İçinde *Sinema ve Din* (1. bs). Dem Yayınları.
- Sarmış, M. (2020). *Filmlerle din sosyolojisi Hollywood sineması, sekülerleşme ve hipergerçek yaşam*. Eski Yeni Yayınları.
- Sevinç, K. (2020). *Kavram atlası din psikolojisi II*. Gazi Kitabevi.

- Sim, Ş. (Ed.). (2019). *Filmlerle düşünmek*. Kriter Yayınevi.
- Stark, R., & Glock, C. Y. (1974). *American piety: The nature of religious commitment* (3. bs). University of California Press.
- Şahin, A. (2007). *Ergenlerde dindarlık ve benlik dindarlığın ergen benliği etkisi üzerine bir araştırma*. Adal Ofset.
- TDK. (1988). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik ve dindarlık*. Ensar Neşriyat.
- Türkeri, A., & Karslı, B. (2021). Bracketing religions: A Phenomenological analysis of theological origin and social construction of religions in the context of PK movie. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 56(2), 309-328. <https://doi.org/10.29288/ilted.994054>
- Ulukütük, M. (2015). İnsanları yaratan Tanrıdan, insanların yarattığı Tanrıya: PK filmi özelinde olağan din anlayışının eleştirisini anlamak. *İçinde Sinema ve Din* (1. bs, ss. 737-748). Dem Yayınları.
- Umunç, C. (2022). Sinemada temsil, göstergebilim ve sembol: "PK" Film örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 57, 88-111. <https://doi.org/10.47998/ikad.1019865>
- Ünal, A. (2015). Uyumlu bir dünya inşası bağlamında sinema ve din ilişkisi: "Life of Pi" örneği. *International Journal of Sport Culture and Science*, 3(2), 567-583.
- Ünal, D. (2018). İletişim biçimleri ve kültürlerarası duyarlılık geliştirme süreçlerinin "PK" Film özelinde incelenmesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 8(2), 437-446.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. bs). Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, R. (2022). Din ve değerler eğitimi açısından 'tay' animasyon sinema filminin incelemesi. *İlahiyat Akademi*, 16, 63-82.
- Yorulmaz, B. (2016). *Sinema ve din eğitimi* (2. bs). Dem Yayınları.
- Yorulmaz, B. (2018). 1896'dan günümüze Hollywood'un kötü adamları: Müslümanlar. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-47.
- Yorulmaz, B., Blizek, W. L., Tınaz, N., Lyden, J., Doğan, M. A., Altın, Z. Ş., Ocakoğlu, Ö. F., Lüleci, Y., Okudan, A. Y., & Yiğit, H. (Ed.). (2015). *Sinema ve Din*. Dem Yayınları.
- Yorulmaz, B., & Sarımsakçı Akar, T. (2020). Cem Yılmaz filmlerinin din ve değerler açısından incelenmesi (G.O.R.A., A.R.O.G. ve ARİF V 216 Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), 1087-1103.

---

#### Son Notlar

<sup>1</sup> Özellikle çocuk psikolojisi ve gelişim dönemleri hakkındaki düşünceleri PK karakterinin gelişiminin analizinde ve Tanrı tahayyülünün anlaşılmasında oldukça faydalı olmuştur.



# MEDIAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAşTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Aralık/December 2024, 7(2), 145-165

Geliş: 21.10.2024 | Kabul: 12.12.2024 | Yayın: 31.12.2024

DOI: 10.47951/mediad.1570951

## Religion, Religiosity and the Imagination of God in the Movie PK

Hüseyin Cihat ŞAHİN\*

### Extended Abstract

#### Introduction

Today, the cinema has emerged as an art form that reflects, discusses, and influences human religious feelings, thoughts, and behaviors with numerous films and scenes. The scientific branch of religious psychology examines religious phenomena from a psychological perspective, addressing anything within spiritual experiences and behaviors that carries religious qualities. In this context, it is believed that religious psychology studies should pay more attention to cinema and film analyses. Based on this idea, the film PK, a production of the Bollywood cinema, is examined from the perspective of psychology of religion in this study.

The fundamental research problem is determined as the question, “How are the concepts of religion, religiosity, and God image reflected on screen in the PK film?” The aim of this study is to determine how the concepts of religion, religiosity, and the God’s image are portrayed in the PK film. Given the cinema’s capability to convey messages to broad audiences quickly and easily, it is essential for studies in religious psychology to investigate how the subjects it deals with are portrayed. Additionally, it is hoped that this study will contribute positively to the literature on the relationship between cinema and religious psychology and serve as a reference for similar studies in the future. Due to the researcher’s lack of knowledge of the Hindi language, the content analysis of the film was conducted based on its Turkish translation, assuming the accuracy of the translation.

#### Method

In this study, a qualitative research design was preferred to ensure detailed descriptions of the context and phenomena, and to seek answers to how and why certain behaviors occur. Documentary analysis, one of the qualitative data collection methods, was used in this research. The PK film was subjected to content analysis from the perspective of religious psychology. Through the analysis, codes related to the literature of religious psychology were determined. The codes identified in the study are: Obsessive behaviors, religiosity, God image, religious conversion, Christianity, Hinduism, Jainism, Sikhism, Islam, religious disposition, worship, terrorism, religion and its function, religious sentiments, development, religious development, trust, clothing preferences, and places of worship. Based on the evaluation of the codes, religion, religiosity, and God image were chosen as themes in the study. The findings and interpretations of the study were also

---

\* Res. Assist., Recep Tayyip Erdoğan University, e-mail: cihat.sahin@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2681-0584, Rize, Türkiye



separately addressed for each of these themes and prepared according to the chronological order in the film.

### **Religion and Religiosity**

There are different views regarding the etymology of the word religion. In the Turkish language, religion is defined as “A social institution that systematizes belief in supernatural powers, various sacred beings, and worshiping God” (TDK, 1988, 378). In this study, Fromm’s definition of religion, as “A system of thoughts and actions shared by a group that provides a ground and an object of worship for individuals to find their direction” will be used operationally.

The difficulties encountered in defining religion are also evident in defining religiosity. In the Turkish dictionary, religious is defined as *someone with strong religious beliefs, adherent to religious rules*, and religiosity is defined as *the state of being religious* (TDK, 1988, 379). The variable nature of religiosity, like religion, constitutes the main reason why a common definition of religiosity cannot be made, stemming from the criteria researchers choose when defining culture and religiosity. Just as there are various proposals regarding the dimensionalization of religiosity, only Glock’s five-fold approach and Allport’s two-dimensional approach to religiosity were used in the study due to being more suitable for the subject of the research.

### **God Image**

It can be said that the expressions used in studies related to God primarily revolve around the concept of God and God image. In theological approaches, the term concept of God is more commonly used, while in psychological approaches, the term God image is preferred. The term concept of God mainly refers to the intellectual and mental definition of the word God i.e., *the God of theologians, whose existence or non-existence is debated with metaphysical deductions and does not directly affect us* (Hayta, 2019, 52-54).

The concept of God differs from the God image due to the fact that the concept of God does not contain emotions, is at the level of pure knowledge, and includes knowledge of beliefs about God, rational and general information about God (Karaca & Hacıkeleşoğlu, 2020).

### **Findings**

#### **Religion in the PK Film**

As a result of the analysis, it was observed that each of the religions mentioned in the film was introduced and criticized, but no religion was evangelized or preached by highlighting its positive aspects.

In the introductions of religions, emphasis is generally placed on visual and auditory motives rather than ideologies. Prominent elements in the introduction of Hinduism include deity statues, deity pictures, sacred places like the Ganges River and Vimanas, and rituals. When emphasizing Christianity, bell sounds, cross necklaces, churches, and ceremonies are used. In the introduction of Islam, main elements include mosques, the call to prayer, prayer rituals, clothing, and the crescent and the star symbols.

Critiques on various aspects of religion can be categorized in the film. These include criticisms of contemporary religious leaders and clergy, belief principles, the biological origins of religious

inclination, the behavioral aspect of folk beliefs practiced with an intention of worship, exploitation of belief, missionary activities, the relationship between religion and terrorism, and externally motivated religiosity. In addition to these, criticisms of the authoritarian religion and secular authoritarian religion encountered in Fromm's thoughts are also addressed in the film.

### **Religiosity in the PK Film**

The first point emphasized in the film regarding the theme of religiosity is Allport's proposed internalized-externalized religious orientation for determining religious orientation. Briefly, the externalized religious orientation, meaning the individual using religion as a means of benefit for his/her own interest (Allport, 2014, 13), is emphasized in many scenes of the film.

It is observed that PK, due to the sensitivity of the subject it deals with, has been very careful and selective in its descriptions. In scenes where religiosity is addressed, not only traditional perspectives of worship are reflected, but also many dimensions of religiosity are emphasized.

In the film, certain behaviors observed in the name of religion are directly criticized (PK, 2014, 1:26:56-1:27:40). Examples of criticized religious behaviors include washing idols with milk, rolling to temples or walking on knees, attributing sanctity to shrines, and tying threads to trees (PK, 2014, 1:07:55, 1:05:34, 1:07:32). Also included in the film, the practices of Shiites within the context of the Kerbela Mourning, who harm themselves by using fists, chains, and knives, is portrayed due to the misunderstandings it may lead to about Islam (PK, 2014, 1:06:45).

### **God Image in the PK Film**

It can be said that in the film, efforts have been made to present the God image of followers of different religions to the audience as impartially as possible. Objectively, it can be stated that one of the messages conveyed in the film is "We are not trying to make any religions or Gods superior to each other." It is observed from many scenes that each religion is dealt with around its unique beliefs, worship, and God image.

In the film, a process similar to human development and religious developmental stages can be observed through the adventure of the PK character after he descends upon Earth. Similarly, PK's God image has gradually shifted from a concrete structure to abstract over time; instead of accepting his thoughts about God as they are, he starts questioning them.

### **Conclusion**

In this study, the PK film, a production of the Bollywood cinema, was analyzed in terms of religion, religiosity, and God image themes from the perspective of psychology of religion. Among the qualitative methods, documentary analysis and content analysis techniques were used in the research. It was observed that satire predominated in the portrayal of the PK film. Criticisms in the film include contemporary religious leaders and clergy, belief principles, some religiously inclined folk beliefs, exploitation of belief, the relationship between religion and terrorism, missionary activities, and externally motivated religiosity. Additionally, no missionary or proselytizing activity was observed towards any religion during the film. It was also observed that a process similar to the human development and religious developmental stages was followed through the PK character's thoughts and God image.

**Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors**

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

*The research was conducted by a single author.*

\*\*\*\*\*

**Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest**

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

*There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.*

\*\*\*\*\*

**İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy**

Bu makale intihal.net yazılımıyla taranmıştır. İlgili dergi kurallarına uygundur.

*This article has been scanned using the intihal.net software and adheres to the relevant journal's*

*guidelines.*

\*\*\*\*\*

**Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement**

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi"

kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

*This study adheres to the rules specified under the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive."*